

HEKİM HAYRE'D-DİN'İN *HULĀŞATU'-Ŧ-ŦİBB* ADLI ESERİNDE YER ALAN “ŦİBB-I NEBEVĪ” BÖLÜMÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An evaluation on the chapter “Ŧİbb-i Nabawī” in Physician Hayr al-Dīn's *Hulāşa al-Ŧİbb*

Ahmet Aciduman

Profesör Doktor, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

ÖZ

Kur'an'ın sağlıkla ilgili ayetleri ile Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili sözlerinin ve tavsiye ettiği bazı tedavilerin sonradan derlenmesiyle ortaya çıkan dini bir tıp anlayışı olan “Ŧİbb-ı Nebevī” üzerine müstakil kitaplar yazıldığı gibi, bazı tıbbi eserlerde bu yaklaşıma atf yapıldığı bilinmektedir. Erken dönem Türkçe tıp yazmaları arasında “Ŧİbb-ı Nebevī” çevirileri bulunduğu görülürken, “Ŧİbb-ı Nebevī” üzerine bir bölüm içeren eserler de bulunabilmektedir. Hekim/Hakim Hayre'd-din'in *Hulāşatu'-Ŧ-Ŧİbb* adlı eserinin Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A'da kayıtlı bulunan ve Muhammed bin Ebibekr Şofyavī tarafından 1088/1677 tarihinde istinsah edilen nüshası dört bölümden oluşmakta ve birinci bölümü “Evvelki Bāb Ŧİbb-ı Nebevī'dir” başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada adı geçen eserde yer alan “Ŧİbb-ı Nebevī” üzerine olan bu bölümün içerdiği bilgiler değerlendirilmiş ve sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ŧİbb-ı Nebevī, Hekim Hayreddin, Hulasatu't-Tıbb, Tıp tarihi

ABSTRACT

“Ŧİbb-i Nabawī” is a religious medical understanding that appeared afterwards, collecting the verses of Qur'an related to health and Prophet's hadiths and his some therapeutically advices. It is known that many distinct books were written on “Ŧİbb-i Nabawī” and also there were some references to this modality in some medical works. Some Turkish translations on “Ŧİbb-i Nabawī” and some medical works containing a chapter on “Ŧİbb-i Nabawī” are found in early Turkish medical manuscripts. The copy of Hakim Hayr al-Dīn's *Hulāşa al-Ŧİbb* copied by Muhammed bin Abibakr Şofyavī in 1088/1677, which is in Ankara University, Library of Deontology Collection, Nr. 15403-A, consists of 4 chapters. The 1st chapter of this book has the title of “The first chapter is Ŧİbb-i Nabawī.” The knowledge, which is in the chapter on “Ŧİbb-i Nabawī” in abovementioned book was evaluated and presented in this study.

Keywords: Ŧİbb-i Nabawī, Physician Hayr al-Din, Hulasal-Ŧİbb, History of medicine

GİRİŞ

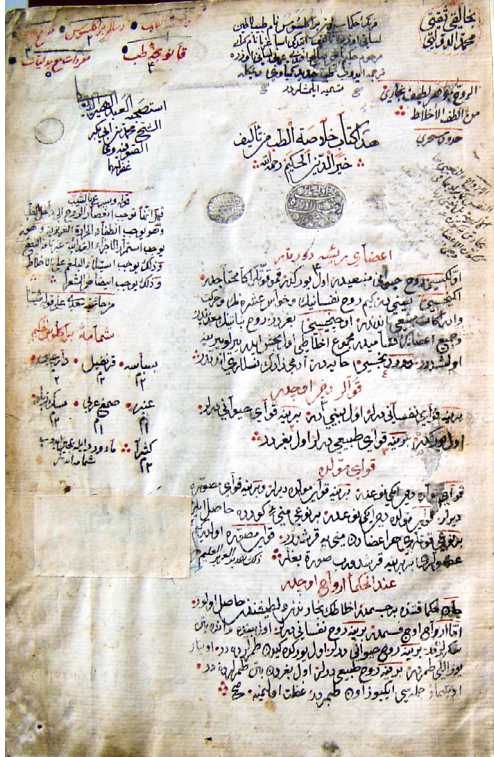
Kur'an'ın sağlıkla ilgili ayetleri ile Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili sözlerinin ve tavsiye ettiği bazı tedavilerin sonradan derlenmesiyle ortaya çıkan dini bir tıp anlayışı olarak tanımlanan "Tıbb-ı Nebevî" üzerine müstakil kitaplar yazılmış olduğu gibi, bazı tıbbi eserlerde de bu yaklaşıma atıf yapıldığı literatürde bildirilmektedir.¹ "Tıbb-ı Nebevî" üzerine yazılmış çok sayıda Arapça eserin bulunduğu ve bu eserlerden bazılarının Türkçeye çevrilmiş olduğu görülürken, yine Türkçe olarak telif edilmiş *Tıbb-ı Nebevî* eserlerinin varlığına da rastlanmaktadır.^{2,3} Ayrıca içerisinde "Tıbb-ı Nebevî" üzerine yazılı bir bölüm bulunan Türkçe tıbbi yazmaların da mevcut olduğu, bunlardan birisinin de *Hulāsatu't-Tıbb* adını taşıdığı bilinmektedir.⁴

Anadolu'da yazılmış erken dönem Türkçe tıp yazmaları arasında yer alan *Hulāsatu't-Tıbb*³ üzerine yapılan çalışmalarda kitabın yazarı, kitabın ithaf edildiği kişi ile kitabın yazılış düzeni hakkında farklı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Uzunçarşılı,⁵ *Hulāsatu't-Tıbb* hakkında verdiği bilgide eserin İsfendiyar oğlu Kasım Bey adına yazıldığını, dört fasıl üzerine düzenlendiğini ve müellifinin ismini anmadığını yazmaktadır. *İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu*'nda ise *Hulāsatu't-Tıbb*'in Bursa, Ulu Cami, No. 2601'de yer alan nüshasının yazarı olarak Hayre'd-din bin Bâyezîd bin Şâhî'nin bildirildiği görülmektedir.⁶ Öte yandan Arda'nın⁴ *Hulāsatu't-Tıbb*'in Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A'da bulunan nüshası üzerine yaptığı çalışmasında, eserin Emir Mahmud Bey adına, Hekim Hayreddin tarafından yazıldığı ve dört fasıldan oluştuğu haber verilmektedir. Kaya'nın⁷ *Hulāsatu't-Tıbb*'in Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi, No. 12030'da kayıtlı bulunan nüshası üzerine yaptığı çalışmasında, adı geçen nüshanın yazarının ve ithaf edildiği kişinin adlarını içermediği ve 10 makaleden oluştuğu bildirilmektedir.

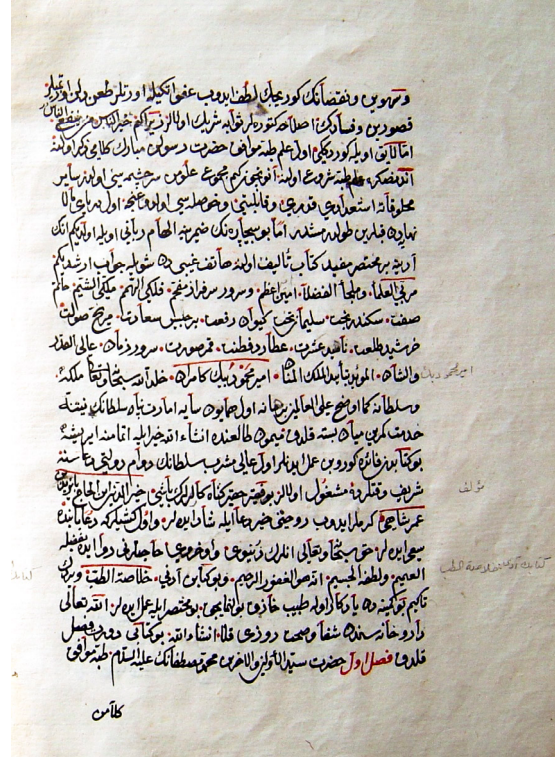
Arda'nın da çalışmasında bildirdiği üzere,⁶ Hekim Hayre'd-din'in "Tıbb-ı Nebevî" üzerine bir bölüm içeren *Hulāsatu't-Tıbb* adlı eserindeki, adı geçen bölümün tanıtılması ve literatür ışığında değerlendirilmesi bu yazının amacını oluşturmaktadır.

GEREÇ ve YÖNTEM

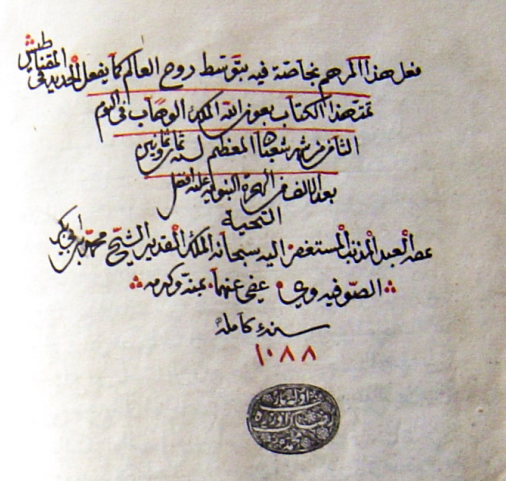
Hulāsatu't-Tıbb'in Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A'da bulunan yazması incelenmiştir (*Şekil 1*).⁸ Yazmanın ilk sayfasında kitabın ismi şu sözlerle bildirilmektedir: "Hāza Kitābu Hulāsatī't-Tıbb min te'līfi Hayre'd-din el-Ḥakīm rahimehullah."⁸

Şekil 1. *Hulāsatu't-Tıbb*'in Ankara Üniversitesi, Deontoloji Kütüphanesi Koleksiyonu, No. 15403-A'da bulunan nüshasının ilk sayfası.⁸

Şekil 2. *Hulāsatu't-Tıbb*'in ithaf edildiği kişinin, yazarının ve kitabın isminin bulunduğu sayfa.⁸

Şekil 3. *Hulāsatu't-Ṭıbb*'ın son sayfasında kitabın sonlandığı tarih ile nüshayı istinsah eden müstensih'in isminin bulunduğu satırlar.⁸

Yazmanın girişinde yer alan bilgilere göre Ḥayru'd-dīn ibn el-Hāc Bāyezīd bin 'Umar/'Omar Şāh tarafından, Emīr Maḥmūd Big Kāmrañ adına yazılmış ve *Hulāsatu't-Ṭıbb* adı verilmiş olan eserin (Şekil 2) üzerinde çalışılan nüshası, yazmanın son sayfasında yer alan bilgilere göre, Muḥammed Ebī Bekr eş-Şofyavī tarafından kopyalanmış ve 8 Şa'bān 1088/6 Ekim 1677 tarihinde tamamlanmıştır (Şekil 3).⁸

Hulāsatu't-Ṭıbb dört fasıldan oluşmakta ve "Fasl-ı evvel-Ṭıbb-ı Nebevī; İkinci faşl-Teşrīḥ ve Umūr-ı Ṭabī'iyye; Üçüncü fāşl-Ṭıbbiñ 'İlmīsī ve Dördüncü faşl-Ṭıbbiñ 'Amelīsī" başlıklarını taşımaktadır. Eserin "Ṭıbb-ı Nebevī" üzerine olan ilk bābı, dijital ortama aktarılmış (Ek 1) ve çevriyazısı yapılmıştır. Çevriyazı yapılırken, metinde yer alan hadisler, [...] içerisinde verilen sayılarla numaralandırılmıştır. Bu bölümün tamamı bulgular bölümünde sunulmuş olup, burada yer alan bilgiler literatürde bulunan bilgilerle karşılaştırılırken, *Hulāsatu't-Ṭıbb*'ın "Ṭıbb-ı Nebevī"

bölümünde yer alan hadislere verilen numaralar, diğer eserlerdeki hadislerde de kullanılarak, okuyucuya karşılaştırma olanağı ve kolaylığı sunulmasına çalışılmıştır.

BULGULAR

Hulāsatu't-Ṭıbb'ın ilk bābını oluşturan "Ṭıbb-ı Nebevī" bölümünde 28 hadis ve bir öykü bulunmaktadır. 28 hadisin 12 tanesinin Hz. 'Alī'den, iki tanesinin Hz. 'Ā'īşe'den, iki tanesinin Ca'fer'den rivayet edildiği görülürken, yedi hadis ise Hz. Huseyn, Hz. 'Umar/'Omar, İbn 'Abbās, İbn Mu'āz, Ebū Hureyre, Enes bin Mālik ve Mu'āz bin Cebel'den rivayet edildiği, beş hadiste ise rivayet edilen kişi belirtilmeksizin doğrudan Hz. Peygamber'in isminin anıldığı görülmektedir.⁸

Bölümde yer alan hadislerin bazıları yiyecek ve içecekler üzerinedir. Anılan yiyecekler arasında ekmek, pirinç, nar, kavun, koyun eti, herise, tuz, peynir ve ceviz, bal şerbeti, kızıl üzüm, kabak ve çörek otu bulunmaktadır. Bazı hadislerin ise yenecek yemeğin miktarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Uyku hakkındaki hadislerin yanı sıra, delilik, korku, toprak yeme, beras, baş ağrısı ya da diğer organların ağrıları, unutkanlık gibi hastalıklara ait bazı semptom ya da bulguların anıldığı hadisler de görülmektedir. Bir hadis ise cömertlik ve cimrilik hakkındadır.⁸ *Hulāsatu't-Ṭıbb*'ın ilk bābını oluşturan "Ṭıbb-ı Nebevī" bölümünün çevriyazısı aşağıda sunulmaktadır:

"El-Bābu'l-Evvel Ṭıbb-ı Nebevī

[1] Ḥazret-i Emīru'l-Mü'minīn 'Umar raḍyallahu 'anh rivāyet ider Ḥazret-i Resūl 'aleyhi's-selām'dan, eydür ki: "Baḥlīñ ṭa'āmı rencdir ve saḥīñiñ ṭa'āmı şifādır."

[2] 'Ā'īşe'-i şiddīka raḍyallahu 'anhā rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet'den 'aleyhi's-selām, eydür: "Bir kişi bir pāre etmegi bir yerde görse yaramaz nesne bulaşmış, anı yirden götürse, yusa veyā silse yise, Ḥaḳḳ te'ālā ol kulum ne-ḳadar günāhı var-ısa afv ide ve elli ḥasenāt dīvānına yazı ve cennāt-ı 'Adn'de bir köşk vire, kızıl yāḳūtdan."

[3] Ve Emīru'l-Mü'minīn 'Alī raḍyallahu 'anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet'den: "Bir kişi bir pāre etmegi yerde görse yaramaz nesne bulaşmış, yerden götürse yusa veyāḥūd yalasa yise, Ḥaḳḳ te'ālā ol kişi'i ṭamudan āzād ide."

[4] Ve Emīru'l-Mü'minīn Ḥuseyn raḍyallahu 'anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet'den 'aleyhi's-selām: "Ne-ḳadar nesne yirden bitüb çıkdıysa bir fā'idesi var-ısa, ziyānı daḡı vardır. Ammā pirincin ziyānı yokdur."

[5] Ve Ḥazret-i Rişālet buyurur: "Enār uçmak yemişlerindendir. Anı 'izzetle yimek gerek ve bir dānesini yire düşürmemek gerek kim şeyṭān enār yiyen ādemden kaçır."

[6] Ve Ca'fer rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet'den 'aleyhi's-selām: "Bir kişi Ḳur'ān okumağa

müdvemet itse, anıñ gōñli nūrlanur. Ammā yemişlerde dağı enār yimek gōñli feraḥ ider.”

[7] Ve ‘Alī raḍyallahu ‘anh Ḥazret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām’dan rivāyet ider ki: “Yemişlenen kavun şuyı rahmetdir ve taṭluluğı uçmak lezzetindedir ve bir kişi-kim bir loḳma kavun yese, üzerine yetmiş ḥasenāt^{8,5} yazılır ve yetmiş günāhi ‘afv olur ve biñ derecāt artar.”

[8] Ve Ca‘fer raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Risālet’den ‘aleyhi’s-selām eydür: “Delü üç nev’dir. Birisi oldır kim ne kim bulursa ura, uvada ve ādemi incide; ve birisi oldur kim gil yiye; ve birisi oldur kim şaḳalın yiye.”

[9] Ve Emīru’l-Mü’minīn ‘Alī bin Ebī Ṭālib rivāyet ider Ḥazret-i Risālet’den ‘aleyhi’s-selām, eydür: “Ḥaḳḳ te‘ālā ādemi gilden yaratdı ve zürriyetine gil yimegi ḥarām kıldı.”

[10] Ve dağı rivāyet ider Ḥazret-i Risālet’den: “Her kişi ki gice ile şaḳalın tarasa borcu ödüne, Ḥaḳḳ te‘ālā belādan ve ḳazālardan şaḳlaya ve ‘ömri ziyāde ola.”

[11] Ve Emīru’l-Mü’minīn ‘Alī eydür: “Bir kişi kırık gün ḳoyun eti yemese gözleri ḳarara, ḡuşşası ve yaramaz fikri ve zann-ı ḡümāni yaramaz ola.”

[12] ‘Ā’iše’-i şıddıḳa raḍyallahu ‘anhā rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām: “Ḳaçan Peyḡamber ḥazreti herise görse mübārek cemālinde feraḥ eşeri zāhir olurdu.”

[13] Ve Mu‘āz bin Cebel raḍyallahu ‘anh eydür: “Bir gün Ḥazret-i Risālet ‘aleyhi’s-selām’a şordum ve eyitdim: ‘Yā resūla’llah Mi’rāc gicesi uçmaḡa varıcaḡ saña ḳonuklık itdiler mi?’ didim. Eyitdi: ‘Herise getürdiler.’”

[14] Şıḳ-ı Resūlullah Ḥazret-i ‘Alī rivāyet ider Ḥazret-i Risālet’den ‘aleyhi’s-selām: “Ḳaçan ta‘ām yimege başlayasız, ol tuzla başlañ, soñra girü tuzla tamām idin kim yetmiş iki rence şifādır.”

[15] İbn ‘Abbās rivāyet ider Ḥazret-i Resūl’den: “Penīr rencdir ve ḳoz rencdir. İkisini bir yerde cem’ idüb, yicek şifādır.”

[16] İbn Mu‘āz raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām’dan: “Bir kişi her ayda üç-kerre yağmur şuyı ile balı şerbet eylese, içse, cemī‘ marāzlardan emīn ola. Yaḡmur ḥaḳḳında “وَرَزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا [ve nezzelnā mine’s-semā’i mā‘en mubāreken]”^a gelmişdir; ve bal ḥaḳḳında “فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ [fihī şifā’un li’n-nāsi]”^b gelmişdir.”

[17] Ebū Hureyre raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām, eydür: “Bir tabaḳ kızıl üzüm getürdiler. Peyḡamber Ḥazreti aşḡāba buyurdu-kim: ‘Üzümi yiyin, siñirleri berkidir ve balḡamı^{8,5,6} eridir ve yüzüñ rengini şāfi kılar.’”

[18] Ḥazret-i Risālet’den rivāyetdir kim: “Bir ta‘āmı yiyüb ol hażm olmadın bir dağı üzerine ta‘ām yimek ādemi beraş ider.”

[19] Ḥazret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām buyurur: “Bir kişiniñ başı aḡrısa yāḡūd ḳalan a‘zāsı aḡrısa, bir kez Fātiḡatu’l-Kitāb ve üç-kez Sūre’-i İḡlāş ve birer kez mu‘avvizeteyn oḳuyub, ol ‘uzva süre, Ḥaḳḳ te‘ālā şifā vire, bi-‘avnillahi te‘ālā ve ‘ināyetihi”

[20] Ve Emīru’l-Mü’minīn ‘Alī raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām: “Baş yumaḳ kirin giderir ve nisyāni giderir ve ḥıfızı arturur.”

[21] Ḥazret-i Rişālet ‘aleyhi’s-selām buyurur: “Ḳuşluk uyḳusun terk itmen siziñ üzeriñize olsun kim ḡuşşayı giderir ve ḥasedden ādemin bāḡınıni pāk ider.”

[22] Ve Ḥazret-i Rişālet ‘aleyhi’s-selām buyurur kim: “Bir kişi bir ḳorḳuya veyā bir belāya mübtelā olsa, üç-kez ‘لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ [lā ilāhe illā ente subḡāneke innī kuntu mine’z-zālimīn]’ oḳusa cemī‘ belālardan emīn ola.”

[23] Enes bin Mālik rivāyet ider, raḍyallahu ‘anh: “Ḥazret-i Rişālet’in ḳatına bir kişi geldi, Benī ‘Āmir ḳavminden, eyitdi: ‘Yā Resūlullah, bizim ḳabilemizde bir yigit vardır. Ne kim yirse içerse, aña ziyān ider’ didi. Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām ol kişiye eydür: ‘Ol yigit ne kim yirse

a Kaf Suresi 50:9’dan.⁹

b Nahl Suresi 16:69’dan.⁹

ve içerse ‘بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ’ [Bismillahi ellezī lā yeḍurru ma‘a ismuhu şey‘un fi’l-arḍi ve lā fi’s-semā’i ve huve es-semī‘u el-‘alīmu yā ḥayyu yā ḳayyumu]’ disün, andan yesün, içsün’ didi.”

[24] Ve Ḥazret-i ‘Alī raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām, eydür: “Ādem oğlanını üç nesne helāk ider: Birisi ḥarām ḳan dökme, birisi dāyim zinā etme, birisi ikindüden şoñra uyumaḳ.”

[25] Ve ‘Alī raḍyallahu kerrema’llahu vechehu rivāyet ider ki Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām, eydür: “Ḳabağı yimek gerek, ḳoḳusu ḥübdur, ādemin içiniñ şābünıdır ve ḳamu rencin şifāsıdır, hemān acıla degül.”

[26] Ve ‘Alī Murtezā kerrema’llahu vechehu rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām eydür ki: “İki ḫa‘āmı bir yerde yemezdi,^{8,s.7} birin yerdı ve birin şadaḳa iderdi. Zīrā-kim ma‘deyi fesāda virir.”

[27] Ḥazret-i ‘Alī raḍyallahu ‘anh rivāyet ider Ḥazret-i Rişālet’den ‘aleyhi’s-selām: “Bir kişiniñ ḳuvvet-i muḥāfazası olmasa her şabāḥ bal şerbetin içüb, bir Fātiḫatu’l-Kitāb ve bir Āyet el-Kursī okusun, ḫıfızı arta.”

[28] Ve ‘Alī Ḥazreti rivāyet ider Ḥazret-i Resül ‘aleyhi’s-selām’dan, eydür: “Bir kişi çörek otunu döğüb, ḳarışdurub yese, ne-ḳadar renci var-ısa emīn ola, hemān acıla degül.”

Ḥikāyet: Bir gün Hārūnu’r-Reşid raḫimehullahi ‘aleyh cem‘iyyet etmiş-idi. İmām emīrū’l-mü’mīnīn ‘Alī Mūsā Rızā raḍyallahu ‘anh anda ḫāzır idi. ‘Ulemā ve ekābir-i Bağdād mecmū’ı anda idi. Envā’-i ‘ulūmdan beyān olundu. Anda bir Yehūdī ḫabīb-i ḫāzıḳ var-idi. Su‘āl idüb: “Siziñ kitābınızda ‘ilm-i ḫıbbdan nesne var-mıdır? Peyğamberiñiz daḫı nesne dimiş midir?” İmām aña cevāb-ı şāfi viridi ve eyitdi: “Kitābımızda Ḥaḳḳ subḫānehu ve te‘ālā bir āyetde mecmū’-ı ḫıbbı beyān etmişdir. Ḳavluhu te‘ālā: [Kulū veşrebū ve lā tusrifū innehu lā yuḫıbbu’l-musrifīne]’^c ve Ḥazret-i Rişālet ‘aleyhis’-selām: ‘المعدة بيت الناء وحمة’ [el-ma‘detu beytun ed-dā’i ve ḫımyetun re’sun ed-devā’i]’ buyurmuşdur.” ḫabīb bir zemān sākit olub, söylemedi. Andan-şoñra eyitdi: “أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً عبده ورسوله” [Eşhedu en lā ilāhe illallah ve eşhedu enne Muḫammeden ‘abduhu ve resūluh]’ didi.” “‘Mecmū’-ı ‘ilm-i ḫıbbı tamām bildim’ didi,” İmām getürdi, Müslümān oldu. İmdī bilesiz ki aḫl-ı ḫikmet az yimekdir.”^{8, s.8}

TARTIŞMA

Ḥulāsatu’t-Ḥıbb açısından bakıldığında:

Bu çalışma sırasında *Ḥulāsatu’t-Ḥıbb*’ın 6 nüshasına ulaşılmıştır (*Tablo 1*).^{8,10-14} Bu nüshaların yazılış düzeninde iki farklı şekil bulunduğu, birisinde eserin 10 makale üzerine düzenlenirken, diğesinde ise 3 ya da 4 fasıl üzerine düzenlendiği görülmektedir. İncelenen nüshalardan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi Koleksiyonu ile Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Ulucami ve Genel Koleksiyonlarına kayıtlı yazmalarda “Ḥıbb-ı Nebvī” bölümünün bulunduğu fark edilmektedir.

c A’rāf Suresi 7: 31’den.⁹

Tablo 1. *Hulâsatu't-Tıbb* nüshalarının bulunduğu kütüphaneler ve bu nüshalar hakkındaki bazı bilgiler.

NÜSHA	YAZAR	ADANAN KİŞİ	İSTİNSAH TARİHİ	MÜSTENSİH	DÜZENİ
Konya, İzzeddin Koyunoğlu Kütüphanesi, No. 12030	-	-	[M. XV. yy?]	-	10 Makale
Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, No. 1866	-	Kâsım bin İsfendiyâr bin Bâyezîd Hân	-	-	4 Fasil
Bursa, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Ulucami Koleksiyonu, No. 2601	Hayre'd-din ibn el-Hâc Bâyezîd bin 'Omar Şâh	Emîr Maḥmûd Big Kâmrân	Evâhîr-i Cemâzî'e'l-Âhîr 957 [Temmuz 1550]	'Alî bin Suleymân	4 Fasil
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A	Hayre'd-din ibn el-Hâc Bâyezîd bin 'Omar Şâh	Emîr Maḥmûd Big Kâmrân		Muḥammed Ebî Bekr eş-Şofyavî	4 Fasil
İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi, No. 68/1	-	-	[H. XI. yy / M. XVII. yy]	-	10 Makale
İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi, No. 672	Hayre'd-din el-Hâc Bâyezîd	-	[H. XIV. yy]	-	3 Fasil

Öte yandan, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Ulucami Koleksiyonu, No. 2601 nüshasının sonunda ise 857/1453 yılında Ankara'da Kâtib Hâcî Ḥalîl bin Hâcî Bâyezîd tarafından yazılmış bir nüshadan kopyalandığı bilgisi yer almaktadır.¹¹

Kaya⁷ *Hulâsatu't-Tıbb* üzerine yaptığı çalışmasında Konya, İzzet Koyunoğlu Müzesi, No. 12030'da bulunan kopyanın, yazmanın imlâsına ve yazmada geçen kelimelere bakarak, büyük olasılıkla XV. yüzyılda yazılmış olabileceğini bildirmektedir. Bu bilginin kabul edilmesi durumunda Ankara Deontoloji ile Bursa Genel ve Ulucami koleksiyon kopyalarında [*ve belki Ankara 857 tarihli kopyada da*] bulunan "Tıbb-ı Nebevî" bölümünün -bu nüshaların daha ileri tarihlerde oluşturulmasından yola çıkarak- büyük olasılıkla esere sonradan eklenmiş olabileceğini söylemek olanaklı görünmektedir.

Hulâsatu't-Tıbb'daki "Tıbb-ı Nebevî" bölümü açısından:

"Tıbb-ı Nebevî" literatürü gözden geçirildiğinde bu konuda yazılan eserlerin en eskilerinden birisinin Abu'l-Kâsım al-Ḥusayn b. Muḥammed Ḥabîb al-Nisâbūrî (ö. 406/1015)'nin *eṭ-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eseri olduğu bildirilmektedir.² Nisâbūrî'nin eserinin Türkiye'nin yazma eser kütüphanelerine ait koleksiyonlarda çeşitli kopyalarının bulunduğu görülürken,⁶ eserin farklı zamanlarda Türkçeye de çevrildiği bilgisi literatürde yer almaktadır.² Bunlardan birisi Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2'de bulunan ve mütercimi bilinmeyen 976/1568-69 tarihli çeviridir (*Şekil 4*).^{2,15,16} Yine adı geçen bu eser, adı bilinmeyen bir çevirmen tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Risâle-i Tıbb en-Nebî* adıyla İstanbul'da evâhîr-i Rebî'ü'l-Âhîr 1276/Kasım 1859 tarihinde basılmıştır (*Şekil 5*).^{16,17} Bu eserde hadislerin Arapçaları ile birlikte Türkçe çevirilerinin sunulduğu görülmektedir. Bundan başka Ḥasan b. Ömer es-Sungürî tarafından Türkçeye çevrildiği ve *Devâu'l-Alâm* adıyla 1300/1882-83 tarihinde basılarak yayımlandığı bilgisi de literatürde bulunmaktadır.¹⁶

Şekil 4. Nisâbü'rî'nin *Risâle-i Tıbb-ı Nebî* adlı eserinin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2'de bulunan Türkçe çevirisinin ilk sayfaları.

Şekil 5. Nisâbü'rî'nin eserinin 1276/1859'da İstanbul'da basılan *Risâle-i Tıbb en-Nebî* adlı Türkçe çevirisinin EHT 1978 A 240 numarasıyla Ankara Millî Kütüphanede kayıtlı bulunan nüshasının ilk sayfaları.

Hulâşatu't-Tıbb-ı bölümünde yer alan hadislerin Nisâbü'rî'nin eserinin Türkçe (*Ek 2*),¹⁵ ve Arapça metinlerinde^{17,18} (*Şekil 6*) yer alan hadislerle (*Ek 3*) yapılan karşılaştırma, *Hulâşatu't-Tıbb-ı* da yer alan hadislerin râvîlerinin isimleri Nisâbü'rî'nin eserindeki pek çok hadiste örtüşmekle birlikte, bazı hadislerde farklılıklar bulunduğu da fark edilmektedir. Benzer durumla Nisâbü'rî'nin eserinin Kastamonu çevirisinde de karşılaşılmaktadır. Bu durum çevirmenlerin hatasından kaynaklanmış olabileceği gibi, çevirmenlerin farklı kopyalardan çeviri yapmaları sonucu ortaya çıkmış olabilir. Nisâbü'rî'nin *Tıbbu'n-Nebevî* eserinin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2'de yer alan Türkçe çevirisi ile *Hulâşatu't-Tıbb-ı*'nın adı geçen bölümünün Türkçe çevirisi karşılaştırıldığında, bu çevirilerin de birbirinden farklı kişilerce yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu durumda *Hulâşatu't-Tıbb-ı*'nın "Tıbb-ı Nebevî" ile ilgili bölümünün büyük olasılıkla Nisâbü'rî'nin Arapça eserinde yer alan hadislerden bir seçme yapılarak oluşturulduğu, diğer bir deyişle "Tıbb-ı Nebevî" bölümünün kaynağının Nisâbü'rî'nin eseri olduğunu söylemek olanaklı görünmektedir. Yine her iki eserin daha eski ortak bir kaynaktan yararlanmış olabileceği gibi, Nisâbü'rî'nin eserinden *Hulâşad'a* geçişte arada bir başka aktarıcı ve eser olabileceği de araştırmaya açık bir olasılık olarak durmaktadır.

Çalışma sırasında *Tıbb-ı Nebevî* üzerine literatürde bulunan bazı eserler de gözden geçirilmiş, *Hulâşatu't-Tıbb-ı* da yer alan bazı hadislerle benzerlik gösteren hadislerle karşılaştırılmıştır. Burada dikkat çeken husus, aynı ya da benzer hadislerin farklı kişilerden nakledilmiş olmasıdır. Ebû 'Abdullah Muhammed bin Aḥmed ez-Zehebî'nin (ö.748/1347) *eṭ-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserinde¹⁹ bu tür örneklerin bulunduğu görülmektedir.^e

İbn Kayyim'in (ö.751/1350) *eṭ-Tıbbu'n-Nebevî* adlı eserinde²⁰ de ilginç bazı bulgularla karşılaştırılmıştır. İbn Kayyim eserinde, Nisâbü'rî'nin *Tıbb-ı Nebevî*'sinde de yer alan pirinçle ilgili iki hadisin doğru olmadığı bilgisini verirken,^f yine adı geçen eserde, *Hulâşatu't-Tıbb-ı*'nın "Tıbb-ı Nebevî" bölümünde

d [28] Ve 'Alî Hâzreti rivâyet ider Hâzret-i Resûl 'aleyhi's-selâm'dan, eydür: "Bir kişi çörek otunu döğüb, karşıdurub yese, ne-kadar renci var-ısa emîn ola, hemân acala degül."^{8,s.8.}

e "İbni Mâce'den Ebû Hureyre'nin hadisinden: "Kim bir ayda üç sabah bal yalarsa, ona büyük bir bela gelmez."

^{19,s.151} "وعن ابن ماجه من حديث أبي هريرة مرفوعاً: «مَنْ لَعَقَ الْعَسَلَةَ ثَلَاثَ عَدَوَاتٍ فِي الشَّهْرِ لَمْ يُصِبْهُ عَظِيمٌ مِنَ الْبَلَاءِ»
"Alî'den bir rivâyette: Söyledi: "Kim bir nar yerse, Allah onun kalbini nurlandırır."

^{19,s.123} "وفي رواية عن علي قال: «مَنْ أَكَلَ زَمَانَةَ تَوْرَ اللَّهِ قَلْبَهُ»
"Ebû Hureyre'den: "Çörek otunu elden bırakmayın, çünkü onda her derde deva vardır, ancak sâ'm hariçtir ve sâ'm ölümdür."

^{19,s.99} "وعن أبي هريرة مرفوعاً: «عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الْحَبَّةِ السُّودَاءِ، فَإِنَّ فِيهَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّمَّ، وَالسَّمَّ الْمَوْتُ»

f "Erüz (pirinç): Bu konuda Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem adına yudurulmuş iki hadis vardır. Birincisi: O, adam olsa idi akıllı olurdu, hadisidir. İkincisi de: Yerden çıkan her şeyde hastalık ve şifa vardır, ancak pirinç bundan müstesnadır, çünkü o şifadır, onda hastalık yoktur. Bu ikisini zikrettik ki insanlar uyanınsınlar, onu sallallahu aleyhi ve sellem'e nisbet etmekten şakınsınlar."^{20,s.276.}

Şekil 6. Nisâbü'rî'nin eserinin Ankara, Milli Kütüphane, Adana Hk 446/3'de bulunan Arapça nüshasının başlangıç sayfaları.¹⁸

bulunan hikâyede de geçen ve Hz. Peygamber'e isnat edilen hadisin, aslında Haris bin Kelede'nin sözü olduğu bilgisini paylaşmaktadır.⁸

SONUÇ YERİNE

Yapılan çalışma sırasında Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübârizî*,²¹ İshâk bin Murad'ın *Edviye-i Müfredi*,²² Ahmedî'nin *Tervîhu'l-Ervâh*,²³ Hacı Paşa'nın *Müntahab-ı Şifâ*²⁴ ve *Teshîl*,²⁵ Tabîb İbn-i Şerîf'in *Yâdigâr*,²⁶ 'Abdü'l-Vehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el-Mardânî'nin *Kitâbu'l-Muntehab fi't-Tıbb*,²⁷ Eşref bin Muhammed'in *Hzâ'inu's-Sa'âdât*²⁸ gibi eski dönem Türkçe tıp yazmalarında "Tıbb-ı Nebevî" üzerine yazılmış bir bölüme rastlanmamıştır. Sonradan eklenme olasılığı bulunmakla birlikte, *Hulâşatu't-Tıbb*'in Ankara, Tıp Tarihi ve Deontoloji ve Bursa,

İnebey ve Genel nüshalarında "Tıbb-ı Nebevî" ile ilgili bir bölümün yer alması, eserin tıp tarihimizdeki yerine farklı bir nitelik kazandırmaktadır.

Hulâşatu't-Tıbb'in "Tıbb-ı Nebevî" ile ilgili bu bölümünde, Nisâbü'rî'nin eserinde de olduğu gibi, yalnızca hadislerin verilmekle yetinildiği, bu çalışmada "Tıbb-ı Nebevî" literatüründen örnek olarak incelenen ez-Zehabî ile İbn Kayyim'in eserlerinde görüldüğü şekilde hadisler üzerine yorumların yapılmadığı, açıklamalarda bulunulmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada karşılaşılan bazı bulguların da işaret ettiği üzere, *Tıbb-ı Nebevî* kapsamında değerlendirilen hadislerin yeniden gözden geçirilerek, sahih olup olmadıklarının, Hz. Peygamber'e atfedilip atfedilemeyeceklerinin değerlendirilmesinin de uygun olacağı düşünülmektedir.

BİLGİ VE TEŞEKKÜR

Bu yazı 07-10 Ekim 2015 tarihlerinde düzenlenen Adana 2015 Uluslararası İslam & Tıp "Tıbb-ı Nebevî" Kongresi'nde [2015 International Congress of Islam & Medicine "Al-Tıbb Al-Nabawi," 07-10 October 2015] sunulan sözel bildiriye temel almaktadır.

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü Sayın Osman Nuri Solak Bey'e, Kastamonu Yazma Eserler Bölge Müdürü Sayın Mehmet Öztürk Bey'e ve Kütüphaneci Sevgi Turalı Hanım'a, Konya Yazma Eser Kütüphanesi Müdürü Sayın Bekir Şahin Bey'e ve Yazma Eser Uzman Yardımcısı Sayın Zekiye Bozgöz Hanım'a çalışmam sırasında yararlandığım yazma eserlerin temininde gösterdikleri kolaylık ve yardımları için çok teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

1. Bayat AH. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa; 2003. pp. 166, 168
2. İhsanoğlu E. Türkçe Tıbb-ı Nebevî yazmaları. Tıp Tarihi Araştırmaları 1988;2:34-9.
3. Arda B. Hekim Hayreddin'in Hulâsa eseri. Erdem 1999;12(34):17-24+2 sayfa resim.
4. Süveren K, Uzel İ. İlk Türkçe tıp yazmalarına genel bir bakış. Tıp Tarihi Araştırmaları 1988; 2:126-42.
5. Uzunçarşılı İH. Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 2003. pp. 143-4.
6. İhsanoğlu E (ed). Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu, Hazırlayanlar: Şeşen R, Akpınar C, İzgi C. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi; 1984. pp. 124-5, 223.
7. Kaya E. Hekim Hayreddin'in Hulâsatu't-Tıbb adlı eseri üzerine bir değerlendirme. In: Sarı N, Erdemir AD (eds). VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, 16-18 Haziran 2004, Sivas-Divriği. İstanbul; 2006. pp. 297-312.
8. Hayre'd-din ibn el-Hâc Bâyezîd bin 'Omar Şâh. *Hulâsatu't-Tıbb*. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A.
9. Kur'an Portalı. <http://mushaf.diyaret.gov.tr/>. Erişim tarihi: 21 Ocak 2016

g "Halkın dilinde dolaşan: "İlacın başı perhizdir, mide de hastalığın evidir. Her cisme alıştığı şeyi verin" hadisine gelince, bu hadis Arapların doktoru Haris bin Kelede'nin sözüdür, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e isnadı sahih değildir. Bunu birçok hadis imamı söylemiştir."^{20,s.100.}

10. *Hulāsatu't-Ṭıbb*. Konya, İzzeddin Koyunoğlu Kütüphanesi, No: 12030.
11. Ḥayre'd-dīn ibn el-Ḥāc Bāyezīd bin 'Omar Şāh. *Hulāsatu't-Ṭıbb* Bursa, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Ulucami Koleksiyonu, No. 2601
12. *Hulāsatu't-Ṭıbb*. İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi, No. 68/1.
13. Ḥayre'd-dīn el-Ḥāc Bāyezīd bin. *Hulāsatu't-Ṭıbb*. İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesi, No: 672
14. Hazā Kitābu Ḥulāşatu't-Ṭıbb. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel Koleksiyon, No. 1866.
15. Ebū'l-Ḳāsim en-Nīsābūrī. Risāle-i Ṭıbb-ı Nebī. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2.
16. Sarı MA. İbn Habīb en-Nīsābūrī. In: TDV İslām Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı; 1999. Cilt: 19. p. 519.
17. Şeyh Ebī'l-Ḳāsim en-Nīsābūrī. *Risāle-i Ṭıbb en- Nebī*. İstanbul: Musīka-i Humāyūn-ı Hazret-i Mülūk-āne Liṭoğrafyā Destgāhı; 1276.
18. İmām Ebū'l-Ḳāsim el-Muḥaddis en-Nīsābūrī. Ṭıbbu'n-Nebī. Ankara, Milli Kütüphane, Adana Hk 446/3.
19. El-Ḥāfız Ebī 'Abdullah Muḥammed bin Aḥmed ez-Zehabī. Et-Ṭıbbu'n-Nebevī, eṭ-Ṭab'u's-Şālişe, Tahkīk ve Şerḥ ve Ta'līk: Aḥmed Rif'at el-Bedrelvī. Beyrūt: Dāru'l-Ḥayāi'l-'Ulūm; 1410 H.-1995 M. pp. 99, 123, 155.
20. İbn Kayyim el-Cevziyye. Ṭıbbu'n Nebevī: Peygamberimiz Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den Sağlık ve Tıp (Tercüme: Öztürk A). İstanbul: Kahraman Yayınları; 2014. pp. 100, 276.
21. Hekim Bereket. Tuhfe-i Mübārizi, Metin-Sözlük, Hazırlayan: Erdağı-Doğuer B. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2013.
22. İshāk bin Murād. Edviye-i Müfrede (Metin-Sözlük), Hazırlayanlar: Canpolat M, Önler Z). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; 2007.
23. Aḥmedī. Kitāb-ı Tervīḥ el-Ervāḥ. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, No: 3595. pp. 1-2, 149-150 (Ankara Milli Kütüphane 06 Mf 1994 A 653).
24. Celālüddin Hızır (Hacı Paşa). Müntahab-ı Şifā I, Giriş-Metin (Hazırlayan: Önler Z). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları; 1990.
25. Hacı Paşa. Hazā Kitābu't-Teshīl fi't-Ṭıbb li-Hacı Paşa. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, No: 3575 [Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Kütüphanesi'ne Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından kazandırılan fotoğraf baskıları].
26. Tabīb İbn-i Şerīf. Yādigār-15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yādigār-ı İbn-i Şerīf (Proje Danışmanı: Altıntaş A, Editör: Sakin O, Sadeleştirme: Sakin O, Transkripsiyon: Sakin O, Okutan Y, Koçer D, Yıldız M). İstanbul: Yerküre Kitaplığı; 2003.
27. Abdülvehhāb bin Yūsuf ibn-i Ahmed el-Mārdānī. Kitābu'l-Müntehab fi't-Ṭıbb (823/1420): İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım, Hazırlayan: Bayat AH. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği; 2005: 52-59, 67-69.
28. Eşref bin Muhammed. Hazā'inü's-Sa'ādāt 1460 (H. 864), Hazırlayan: Şehsuvaroğlu BN. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1961. p. 24.

EK-1: Hekim Hayre'd-din'in Hulāṣatu't-Ṭıbb adlı eserinin Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Deontoloji Kütüphanesi, No. 15403-A'da kayıtlı nüshasının "Tıbb-ı Nebevî" bölümü.^a

الباب الأول، أولی باب طب نبویدر

- [۱] حضرت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسول علیه السلامدن، ایدر که: «بخیلگ طعامی رنجدر و سمخینگ طعامی شفادر.»
- [۲] عائشة صدیقه رضی الله عنها روایت ایدر حضرت رسالتدن عم، ایدر: «بر کشتی بر پاره اتمگی بر یرده گورسه یرامز نسنه بولشمش، آتی یردن گورسه، یوسا ویا سلسه، حق تعالی اول قولن تقدیر گناهی واریسه عفو ایدر و الی حسنات دیوانه یزه و جنات عدنده بر کوشک ویره قزل یاقتدن.»
- [۳] و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن: «بر کشتی بر پاره اتمگی یرده گورسه یرامز نسنه بولشمش، یردن گورسه یوسه ویاخود یرلاسه یسه، حق تعالی اول کیشی طامودن ازاد ایدر.»
- [۴] و امیر المؤمنین حسین رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «قدر نسنه یردن بتوب، چقریسه، بر فائدهسی واریسه، بر زیانی دخی واردر، اما یرنجن زیانی یوقدر.»
- [۵] و حضرت رسالت بیورر: «انار اوچق یمشلرندندر. انی عزتله یمک گرک و بر دانه سینی یرده دوشورمک گرک کیم شیطان انار ین آدمدن قچار.»
- [۶] و جعفر روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «بر کیشی قرآن اوقومغه مداومت اتسه، انک گوکللی نولنور. اما یمشلرده دخی انار یمک گوکللی فرح ایدر.»
- [۷] و علی رضی الله عنه حضرت رسول علیه السلامدن روایت ایدر که: «یمشلرن قاون صوینی رحمتدر و طلولوخی اوچاق لآتندندر و بر کشتیکم بر لقمه قاون یسه، اوزرینه تمش حسنات (۵) یازیلور و تمش گناهی عفو اولور و بیگ درجات ارتر.»
- [۸] و جعفر رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر: «دلو اوج نودر: بریسی اولدرکم نه کم یولورسه اوره، اواده و آدمی انجده؛ و بریسی اولدرکم کل ییه؛ و بریسی اولدرکم صقالن ییه.»
- [۹] و امیر المؤمنین علی بن ابی طالب روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر: «حق تعالی آدمی گلدن یرتدی و ذریتنه کل یمگی حرام قلدی.»
- [۱۰] و دخی روایت ایدر، حضرت رسالتدن: «هر کشتی که گیجه ایله صقالن طراسه، بورچی اودونه، حق تعالی بلالردن و قضالردن صقلیه و عمری زیاده اوله.»
- [۱۱] و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر: «بر کیشی قرق گون قیون اتی یسه، گوزلری قراره، غضهسی و یرامز فکری و ظن گمانی یرامز اوله.»
- [۱۲] عائشة صدیقه رضی الله عنها روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «قچان پیغمبر حضری هر یسه گورسه، مبارک جمالنده فرح اثری ظاهر اولوردی.»
- [۱۳] و معاز بن جبل رضی الله عنه ایدر: «بر گون حضرت رسالت عم صوردم و اینتدم: «یا رسول الله معراج گیجهسی اوچاغه واریچق سکا قوفلق ایندیلمی؟» دیدم. ایندی: «هر یسه گوردیلر.»
- [۱۴] صدق رسول الله حضرت علی روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «قچان طعام بیگه بشلیه سز، اول طوزله بشلک، صگره گورو طوزله تام ایدین کیم تمش ایکی رنجه شفادر.»
- [۱۵] ابن عباس روایت ایدر، حضرت رسولدن: «پنیر رنجدر و قوز رنجدر. ایکسینی بر یرده جمع ایدوب، ییجک، شفادر.»
- [۱۶] ابن معاز رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسول علیه السلامدن: «بر کشتی هر آیده اوچکره یغموور صوینی ایله بالی شربت ایلسه، ایچسه جمع مضرلردن امین اوله. یغموور حقدنه «وَتَرْتَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا» کلمشدر و بال حقدنه «فِيهِ شِفَاءٌ لِلرَّائِسِ» کلمشدر.»
- [۱۷] ابو هریره رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر: «بر طبق قزل اوزم گوردیلر، پیغمبر اصحابه بیوردیکم: «اوزومی ییگ، سیگزلری برکیدر و بلغعی (۶) ایدر و یوزک زنگی صافی قیلور.»
- [۱۸] حضرت رسالتدن روایتدیر کیم: «بر طعامی ییوب اول هضم المدین بر دخی اوزرینه طعام یمک آدمی برص ایدر.»
- [۱۹] حضرت رسول عم بیورر: «بر کشتنگ باشی اغرسه یاخود قلان اعضاسی اغرسه، بر کرز فاتحه الکتاب و اوچکر سورة اخلاص و بر کرز معوذتین اوقیوب، اول عضوه سوره، حق تعالی شفا ویره، بعون الله تعالی وعنايته.»
- [۲۰] و امیر المؤمنین علی رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «باش یومق کیرن گیدر و نسیانی گیدر و حفظی آرتورر.»
- [۲۱] و حضرت رسالت عم بیورر: «قوشلق اوقیوسن ترک اتن، سزک اوزرگزه اولسون کم غضه پی گیدر و حسدندن آدمین باطینتی پاک ایدر.»
- [۲۲] و حضرت رسالت عم بیورر: «بر کشتی بر قورقویه ویا بر بلایه مبتلا اولسه اوچکر «لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین» اوقسه جمع بلالردن امین اوله.»
- [۲۳] انس بن مالک روایت ایدر رضی الله عنه: «حضرت رسالتدن قتنه بر کشتی گللی بنی عامر قومندن، ایندی: «یا رسول الله، بزم قبیلهمزده بر یگیت واردر. نه کم یرسه، ایچره آکا زیان ایدر» دیدی. پیغمبر عم اول کشتیه ایدر: «اول یگیت نه کم یرسه و ایچره «بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شئ في الأرض و لا في السماء وهو السميع العليم يا حي يا قيوم» دیسون. اندن یسون، ایچسون» دیدی.»
- [۲۴] و حضرت علی رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر: آدم اوغلانلی اوج نسنه هلاک ایدر: بریسی حرام قان دوکک؛ بریسی دائم زنا اتمک؛ بریسی اکدودن صگره اویومق.»
- [۲۵] و علی رضی الله عنه ووجه روایت ایدر که حضرت رسالتدن عم، ایدر: «قباغی یمک گرک، ققوسی خویدر، ادمن ایچنگ صابونیدر و قور رنجن شفا سیدر، هان آجله دگل.»
- [۲۶] و علی مرتضی کرم الله وجهه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم، ایدر که: «ایکی طعامی بر یرده یزدی (۷)، برن یردی و برن صدقه ایدردی. زیرا کیم معدنی فساد و یرر.»

a Okuma kolaylığı olması amacıyla, makalenin yazarı tarafından metinde noktalama işaretleri kullanılmış ve metinde yer alan hadislere numara verilerek, [...] içerisinde metne eklenmiştir.

[۲۷] حضرت علی رضی الله عنه روایت ایدر، حضرت رسالتدن عم: «بر کشتنک قوت محافظه سی اولسه هر صباح بال شریترین اچوب، بر فاتحه الکتاب و بر ایه الکرسی اوقسون حفظی ارته.»

[۲۸] و علی حضرتی روایت ایدر، حضرت رسول علیه السلامدن، ایدر: «بر کشی چورک اوتونی دوگوب، قرشدورب، یسه، قدر رنجی واریره امین اوله، هان آجه دگل.»

حکایت: بر گون هارون الرشید رحمه الله علیه جمعیت اتمشیدی. امام امیر المؤمنین علی موسی رضا رضی الله عنه انده حاضر ایدی. علما و اکبر بغداد مجموعی انده ایدی. انواع علومدن بیان اولندی. انده بر محمودی طیب خاندق واریدی. سؤال ایدوب: «سزک کتابکده علم طبدن نسنه وارمیددر؟ پیغمبرکتر دخی نسنه دیمش میدر؟» امام آکا جواب شافی ویردی و ایتدی: «کتابکده حق سبحانه و تعالی بر آیتده مجموع طتی بیان اتمشدر. قوله تعالی: «کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» و حضرت رسالت علیه السلام: «المعدة بيت الداء وحمية رأس الدواء» بیورمشدر. طیب بر زمان ساکت اولوب، سویلمدی. اندنصره ایتدی: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ» دیدی. «مجموع علم طتی تمام بلدم» دیدی. ایمان گنوردی، مسلمان اولدی. ایدی بله سرکه اصل حکمت آز بیکندر (۸).

EK-2: Ebū'l-Kāsim en-Nisābūrī'nin Risāle-i Tıbb-ı Nebī adlı eserinin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2'de bulunan ve çevirmeni bilinmeyen Türkçe çevirisinde yer alan ve Hulāşatu't-Tıbb'da yer alan hadislerle örtüşen hadisler.^b

- [۱] ابن عُمَرَ رَوَيْتَ إِبْرَاهِيمَ رَسُولَ حَضْرَتِنْدَنْ كَه بِيُورُز: «بِحَيْلِ كَيْشِنَاكَ طَعَامِي رَنْجُدُز، سَعِي كَيْشِنَاكَ طَعَامِي دَوَادُز.»^c
- [۳] عَاطِشَهْدَنْ رَوَيْتَ دُزَكَه رَسُولَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِيُورُز: «بِز كَيْسْتَكَمْ يَابَنْدَه بِر بَارَه أَنْتُمْ بُولْسَه، يَكْرَمْسَه، أَبِي أَلْسَه، يَسَه، أُولُ قَرَبِنْدَه قَرَارِ ائْمِدِين، أُولُ كَيْشِي طَاعْمُودَنْ أَرَاذُ أُولَا.»^d
- [۴] حُسَيْنِ ابْنِ عَلِيْدَنْ رَوَيْتَ دُزَكَه رَسُولَ حَضْرَتِي عَم بِيُورُز: «هَز نَسْتَه كَمْ يَزْدَنْ جَقَّاز، أَنْوَكُ مَشَقِّي وَاوَزْدُز، زِيَابِي دَه وَاوَزْدُز، أَمَّا بِرِنَجَاكُ مَنَفَعَتِي وَاوَزْدُز، زِيَابِي نُوْفُزْدُز.»^e
- [۵] رَسُولَ حَضْرَتِي عَم اَيْدِرَكَه: «أَنَاز جَنْتَ بِيَشَلَرْدَنْدُز. أَكَّا اِكْرَامِ اَيْلُوزُ، دَخِي يِيَكُز. بَنْدُرْسَتِي هِيِجْ بِر نَاز نُوْفُزْدُز، اَلَّا جَنْتَنْدَنْ بِر دَاثَه وَاوَزْدُز، صَاقَنْتَاكُ كَه شَيْطَانُ سِرْكَلَه مَشَارِكُ اَوْلَمِيَه. فَجَنْ نَارِ يَسْكُوزُ، بِسْمِ اللهِ دِيكُ كَه شَيْطَانُ قَادِرُ اَوْلَمُزْ شُولُ نَسْتَه نَجَاوُزُ اِتْكَه كَمْ اَنْوَكُ اَوْزَرِيَه اللهُ اِسْمِي ذِكْرُ اَوْلُتُوَز.»^f
- [۶] جَعْفَرِ صَادِقِ اَيْدِرُز: «كُوَكْلَرِي فَرَاثَنْدَنْ حُكْرَه هِيِجْ بِر نَسْتَه مَنُوَزُ اَيْلَمُزْ، اَلَّا نَارِ يَمَكُ.»^g
- [۷] رَسُولَ حَضْرَتِي اَيْدِيكَه: «بِيَشِنَاكَ قَاوَبَلَه كَه بَنْدُرْسَتِي اَنْوَكُ صُوبِي رَنْجَنْدُز وَ اَلَّذِي جَنْتَ لَدَنْدُز. بِر كَيْسْتَه بِر لُقْمَه قَاوُنِ يَسَه، اللهُ تَعَالَى أَكَّا اَلْتَمِيَشُ حَسْتَه يَزُزُ وَ يَتَمِيَشُ يِيَكُ گَنَاهِنِي مَحُو اَيْدِرُز وَ يَتَمِيَشُ يِيَكُ دَرَجَه سِنِي نُوچَالُزْ، زِيَا قَاوُنِ جَنْتَنْدَنْ چَمِيَشَنْدُز.»^h
- [۸] عَلِي حَضْرَتِي اَيْدِرُز: «دَلُولُكُ اَوْجِ نَسْتَه اَيْلَه اَوْلُوز. طُرْتَاغِي دِيَشُ اَيْلَه كَنْسَمَكَنْدَنْ وَ صَقَالِي نُوْلَمَقَنْدَنْ وَ بَالِجِي يَمَكَنْدَنْ.»ⁱ
- [۹] وَ دَخِي اِمَامِ جَعْفَرِ اَيْدِرُز: «أَدَمِي اللهُ وَ تَعَالَى بَالِجَقَنْدَنْ يَرْتَدِي، دَخِي بَالِجِي ذُرَيْتَه حَرَامِ اَيْلَدِي.»^j
- [۱۰] رَسُولَ حَضْرَتِي اَيْدِرُز: «بِر كَيْسْتَه هَز كِيِجَه صَقَالِي طَرْمَسَه دُرُلُو بَلَا لَرْدَنْ اَمِيْنِ اَوْلَا دَخِي عُمْرِي زِيَادَه اَوْلَا دَخِي دَائِمُ صَقَالُ طَرْمَسَقُ وَبَالِي دَفْعِ اَيْدِرُز.»^k
- [۱۱] عَلِيْدَنْ رَوَيْتَ دُزَكَه رَسُولَ حَضْرَتِي بِيُورُز: «بِر كَيْسْتَه فَرُقُ گُونِ اَثَ يَسَه گُوزَلَرِي قَرَاكُو اَوْلُوز، مَلَايِي قَتِي اَوْلُوز، خُلْفِي چَرَكِيْنِ اَوْلُوز.»^l
- [۱۲] عَاطِشَهْدَنْ رَوَيْتَ اَيْدِرُز: «رَسُولَ حَضْرَتِي فَرَحِ اَوْلَمَزْدِي طَعَامَلَرْدَنْ، اَلَّا هَرِيَسَه دَنْ عَابَثَ فَرَحِ اَوْلُوزْدِي. هَرِيَسَه اَبِي نَجَبَه كَرُزْدِي، اَوْزَرِنْدَه فَرَحِ اَثَرِي گُرُورْدِي، اَوْكَنْتَه هَرِيَسَه گَلْسَه.»^m
- [۱۳] مَعَادَدَنْ رَوَيْتَ اَيْدِرُز: «اَيْدِيكَمْ: «بَا رَسُولَ اللهِ مَغْرَاجِ كِيِجَه سِي جَنْتَه كَرْدُكُ وَ قَتِ هِيِجْ طَعَامُ گَنْوَزْدِيَلَرِي؟» اَيْدِيكَه: «نَعَمْ، هَرِيَسَه كَرُزْدِيَلَرِي يَدَمْ. فَرُقُ اَوْلُكِي قَنْدَرُ فَوْثَمُ اَزْتُوَزْدِي» دِي.»ⁿ
- [۱۴] دَخِي رَسُولَ عَلَيْهِ السَّلَامِ عَلِي كَرَمَ اللهُ وَجْهَهُ يَه اَيْدِيكَمْ: «بَا عَلِي طَعَامَه طُوَزُ اَيْلَه بَشَلَه، دَخِي طُوَزِيَلَه تَمَامِ اَيْلَه كَه يَتَمِيَشُ اَكِي دُرُلُو رَنْجَنْدَنْ فُوزُ تَلَا سِنِ كَه جُدَامُ وَ مَرَضُ دَخِي اَوْلُ اَصْلُ رَنْجَلَرْدَنْ.»^o
- [۱۵] ابْنِ عَبَّاسِ رَوَيْتَ اَيْدِرُز رَسُولَ حَضْرَتِنْدَنْ، اَيْدِرَكَه: «بِيَرِ مَضْرُدُز، فُوزُ دَخِي مَضْرُدُز، اَمَّا اَكِي سِنِي جَمْعِ اَيْلَسْنَاكُ شَقَا اَوْلُوز.»^p
- [۱۶] عَلِيْدَنْ رَوَيْتَ رَسُولَ حَضْرَتِي عَم اَيْدِيكَمْ: «بِر كَيْسْتَه هَز اَيْدَه اَوْجِ گُونِ نَالِ شَرِيْتِيْنِ اِحْسَه. جُدَامُ اَكْبَرْدَنْ فُوزُ تُولَا.»^q
- [۱۷] عَلِيْدَنْ رَوَيْتَ رَسُولَ حَضْرَتِي عَم اَيْدِيكَمْ: «بِر كَيْشِنَاكَ كَه قَتِي حَسْتَه لُغِي اَوْلَسَه، كَابِيْنْدَنْ عَوَزْتَنْكُ بِر اَفْجَه اَلْسُونِ، دَخِي نَالِ صَنْوُنِ اَلْسُونِ، اَنْدَنْ حُكْرَه اَوْلُ بَالِي يَغْمُوزُ صُوبِيَلَه شَرِيْتِيْنِ اَيْلَسُونِ، اِحْسُونِ، شَقَا نُوْلَه. زِيَا اللهُ تَعَالَى كَابِيْنِ حَقْنَدَه بِيُورُز: «فَكْلُوْهُ هَتِيَا مَرِيَا» يَغْنِي كَابِيْنِي يِيَكُزْ سَكْرِيِجِي وَ قَنْدَرِيِجِي دَرُ وَ نَالِ حَقْنَدَه بِيُورُز: «فِيَه شَقَا» يَغْنِي نُوْلَدَه شَقَا وَرْدُز وَ يَغْمُوزُ حَقْنَدَه بِيُورُز: «وَتَرْتَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا» يَغْنِي كُوَكْدَنْ بِر مُبَارَكُ صُو اِنْدَرْدُك.»^r
- [۱۷] اَبُو هِنْدِ زَارِي اَيْدِرُز: «رَسُولَ حَضْرَتِنَه بِر طَبَقِ قُرُو اَوْزَمُ گَنْوَزْدِيَلَرِي. رَسُولَ حَضْرَتِي دَخِي اَصْحَابِنَه اَيْدِي: «بِسْمِ اللهِ دِيكُو نَه كُوَكْجَكُ طَعَامَلَرُ فُورِي اَوْزَمُ، سَكْرِي بَرَكِ اَيْدِرُز، دَخِي بَلْغِي كِيْدِرُز، دَخِي گُونِي صَافِي قِيْلُور.»^s
- [۱۹] عَثْمَانُ بِنُ غَاثِ اَيْدِرُز: «رَسُولَ حَضْرَتِنَه قَرَنْمَنْدَنْ شَكَايَتِ اَيْلَدَمْ، بَكَّا اَيْدِيكَه: «بِيْدِيكُز قَرَنْكِي صَغَا، دَخِي هَز صَغَادْفِجَه بُو دُعَا اَوْقِيَه، بَنْدُرْسَتِي اَوْلُ رَنْجَنْدَنْ دَخِي نَاشِ اَغْرِيْسْتَنْدَنْ اَمِيْنِ

^b Adı geçen hadisler metinde farklı sıralarda yer almasına karşın, karşılaştırma kolaylığı olması için hadislerin başında, [...] içerisinde, *Hulāşatu't-Tıbb*'da aynı ya da benzer hadislerle verilmiş olan numaralar kullanılmış ve hadislerin sıralaması buna göre yapılmıştır.

^c Ebū'l-Kāsim en-Nisābūrī, Risāle-i Tıbb-ı Nebī, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, No. 1045/2, v. 1b.

^d en-Nisābūrī, a.g.e., v. 2a.

^e en-Nisābūrī, a.g.e., v. 2a.

^f en-Nisābūrī, a.g.e., v. 6a.

^g en-Nisābūrī, a.g.e., v. 6b.

^h en-Nisābūrī, a.g.e., v. 7b.

ⁱ en-Nisābūrī, a.g.e., v. 8b.

^j en-Nisābūrī, a.g.e., v. 8b.

^k en-Nisābūrī, a.g.e., v. 11a.

^l en-Nisābūrī, a.g.e., v. 3a.

^m en-Nisābūrī, a.g.e., v. 3a-b.

ⁿ en-Nisābūrī, a.g.e., v. 3b.

^o en-Nisābūrī, a.g.e., v. 4b.

^p en-Nisābūrī, a.g.e., v. 4b-5a.

^q en-Nisābūrī, a.g.e., v. 5a-b.

^r en-Nisābūrī, a.g.e., v. 5b.

^s en-Nisābūrī, a.g.e., v. 5b-6a.

أولابن: «أعد بك قدرتك من شر ما أجد فأما تترغ الوجه من الظهر والصداع من الرأس» ديه.¹

[۲۰] رسول حضرتي آيدز: «باش يومق حفضي زياده ايدر، كيژ يوزومك نسيان گوزور.»²

[۲۱] رسول حضرتي آيدز: «صافلك گون طوغاركن اونومئدن كي اغرين افساد ايدر.»³

[۲۲] دخي غايشه دن روايتلر كه رسول حضرتي نيوزمئدر: «قچن سيزدن بريكره غصه ويا زحمت ويا صبرولئي يتشسه، اوج كره بو آيتي اوفونا، شفا بوله: «لا إله إلا الله سبحانه إني كنت من الظالمين» ديه.»⁴

[۲۳] انس بن مالك آيدز: «رسول حضرتي نه بز اعزاي گلدي، بتي ضامزدن، آيتدي: «يا رسول الله، بن حتم بكأ دعا قل» ديدى. رسول حضرتي آيدز: «قچن طعام يسانك يا خور صو اجسك، بو مذكور دغاي اوفو. سكا هيچ حسستهلق زيان ايلميه، نئدر اولو حسستهلق اولوزسه. «بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شئ في الارض ولا في السماء وهو السميع العليم يا حي يا قيوم» ديه.»⁵

[۲۴] دخي آيدر كه: «بز اوج نسنه تعجب ائدكي گي هيچ نسنيه تعجب ائلمز. بري خزام قان كه اوزره ذوكله و بري داخي غسل اولنه زانان و بري داخي اوزرينده اونويه گون طوغمدين.»⁶

[۲۵] ابن عباس دن روايتلر كه آيدز: «رسول حضرتي قباغي سوزدي كه رسول حضرتي آيدز: «اول وقت كه بن معراجه گندم، ير اعلابي، بن اوزريندن گندم اچون، دخي برك كوي يشندن قب بدي. يگوز قبي كه اول پاكدر، دخي هر دزه شفاذر، الا اولويه دكل.»⁷

[۲۶] دخي ابن عزدن روايتلر كه: «نه وقتكه قاننده اكي طعام جمع اولسه، بري ير و بري صدقه ايدردي.»⁸

[۲۷] هدى رضى الله عنه آيدز: «بن كنيام شول كسنهده حفظ اولنسه كم هر گون على الصباخ اچله بال شريتن اچه، اما اول شريث اوزره فاتحه و آيت الكرمي اوفيه، اول كشيك حفضي زياده اوله.»⁹

[1] İbn-i ‘Umar rivāyet ider Resūl Ḥazreti’nden ki, buyurur: “Baḥīl kişinüñ ṭa‘āmı rencdür, saḥī kişinüñ ṭa‘āmı devādur.”

[3] ‘Āyīşe’den rivāyetdür ki Resūl şallahu ‘aleyhi buyurur: “Bir kimesne-kim yabında bir pāre etmek bulsa, yūgrenmese, anı alsa, yise, ol ḳarında ḳarar itmedin, ol kişi ṭamudan azād ola.”

[4] Ḥüseyn ibn-i ‘Alī’den rivāyetdür ki Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām buyurur: “Her nesne kim yirden çıkar, anuñ meşaqḳati vardur, ziyāni da vardur, ammā pirincüñ menfa‘ati vardur, ziyāni yoḳdur.”

[5] Resūl Ḥazreti ‘aleyhi’s-selām eydür ki: “Enār cennet yemişlerdendür, aña ikrām eylevüz, daḳı yiñüz. Bedrūsti hiç bir nār yoḳdur, illā cennetden bir dāne vardur, şaḳınuñ ki şeyṭān sizüñle müşārik olmaya. Ḳaçan nār yiseñüz ‘Bismillah’ diyüñ ki şeyṭān ḳādir olmaz şol nesne’i tecāvüz itmege kim anuñ üzerine Allah ismi zıkr olunur.”

[6] Ca’fer-i şādık eydür: “Göñülleri Ḳur’an’dan şoñra hiç bir nesne münevver eylemez, illā nār yimek.”

[7] Resūl Ḥazreti eyitdi-ki: “Yemişinüñ ḳavunıla ki bedrūsti anuñ şuyı raḳmetdür ve lezzeti cennet lezzettendür. Bir kimesne bir loḳma ḳavun yise, Allah te‘ālā aña altmış ḳasene yazar ve yetmiş biñ günāhını maḳv ider ve yetmiş biñ derecesini yüceldür, zīrā ḳavun cennetden çıkmışdur.”

[8] ‘Alī Ḥazreti eydür: “Delülük üç nesne ile olur. Tırnağı diş ile kesmekden ve şaḳalını yolmaḳdan ve balçık yimekden.”

[9] Ve daḳı İmam-ı Ca’fer eydür: “Ādemi Allah u te‘ālā balçıkdan yaratdı, daḳı balçık zürriyetine ḥarām eyledi.”

[10] Resūl Ḥazreti eydür: “Bir kimesne her gice şaḳalını ṭarasa, dürlü belālardan emīn ola, daḳı ‘ömri ziyāde ola, daḳı dāyim şaḳal ṭaramaḳ vebāli def’ ider.”

[11] ‘Alī’den rivāyetdür ki Resūl Ḥazreti buyurur: “Bir kimesne ḳurḳ gün et yimese, gözleri ḳarañu olur, melāleti ḳatı olur, ḥulḳı çirkīn olur.”

[12] ‘Āyīşe’den rivāyetdür: “Resūl Ḥazreti feraḳ olmazdı ṭa‘āmlardan, illā heriseden gāyet feraḳ olurdu. Herise āni ‘acebe getürürdi, üzerinde feraḳ eşeri görinürdi, öñine herise gelse.”

t en-Nisābūrī, a.g.e., v. 12a.

u en-Nisābūrī, a.g.e., v. 11b.

v en-Nisābūrī, a.g.e., v. 10a.

w en-Nisābūrī, a.g.e., v. 11a.

x en-Nisābūrī, a.g.e., v. 11a-b.

y en-Nisābūrī, a.g.e., v. 10a.

z en-Nisābūrī, a.g.e., v. 5a.

aa en-Nisābūrī, a.g.e., v. 9a.

ab en-Nisābūrī, a.g.e., v. 11b-12a.

[13] Mu'āz'dan rivāyetdür, eydür: "Eyitdüm-ki: 'Yā resūlullah Mi'rāc gicesi cennete girdüğün vakt hiç ta'am getürdiler mi?' Eyitdi-ki: 'Na'am, herise getürdiler, yedüm. Qurq evvelki kadar kuvvetüm arturdu' dir."

[14] Dağı Resül 'aleyhi's-selām 'Alī kerrema'llahu vechehu'ya eyitdi-kim: "Yā 'Alī, ta'ama tuz ile başla, dağı tuz-ıla tamām eyle ki yetmiş iki dürlü rencden kırtulasın ki cüzām ve maraz dağı ol aşul renclerden."

[15] İbn-i Abbās rivāyet ider Resül Hızreti'nden, eydür ki: "Peynir muzırrdur, kız dağı muzırrdur, ammā ikisini cem' eyleseñ şifā olur."

[16-1] 'Alī'den rivāyetdür, Resül Hızreti 'aleyhi's-selām eyitdi-kim: "Bir kimesne her ayda üç gün bal şerbetin içse, cüzām ekberden kırtula."

[16-2] 'Alī'den rivāyetdür, Resül Hızreti 'aleyhi's-selām eyitdi-kim: "Bir kişinün kıtı hastalığı olsa kabininden 'avretinün bir akça alsun, dağı bal şatun alsun, andan şöıra ol balı yağmur şuy-ıla şerbetin eylesün, içsün, şifā bula. Zīrā Allahu te'ālā'nun kabin hakkında buyurur: "فَكُلُوهُ هَيَّئاً مَرِيئاً" ya'nī "yiyñüz, siñürici ve kındurıcıdır;" ve bal hakkında buyurur: "فِيهِ شِفَاءٌ" ya'nī "bunda şifā vardır;" ve yağmur hakkında buyurur: "وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا" ya'nī "gökden bir mübārek şuy indürdük."

[17] Ebū Hind-i Rāzī eydür: "Resül Hızreti'ne bir tabaq kuru üzüm getürdiler. Resül Hızreti dağı aşhābına eyitdi: 'Bismillahi diñü, ne gözçek ta'amdur kıru üzüm, siñiri berk ider, dağı balgāmı giderür, dağı göñi şāfi kıılır."

[19] 'Uşman bin 'Āş eydür: "Resül Hızreti'ne kıarnumdan şikāyet eyledüm. Baña eyitdi-ki: 'Yedi-kez kıarnuñ şuyğa, dağı her şuyğadukça bu du'ā'ı okuya, bedrüsti ol zahmetden dağı baş ağrısından emin olasin: "أَعْدُ بِكَ قَدْرَتِكَ مِنْ شَرِّ مَا آجَدُ فَأَتَمَّ تَنْزِيعَ الْوَجْهِ مِنَ الظَّهْرِ وَالضَّدَاعِ مِنَ الرَّأْسِ" diye.

[20] Resül Hızreti eydür: "Baş yumaklık kıfız kıyāde ider, kır yürümek nisyan getürür."

[21] Resül Hızreti eydür: "Şakınuñ gün toğarken uyumaqdan kı ağzın efsād ider."

[22] Dağı 'Āyişe'den rivāyetdür-ki: "Resül Hızreti buyurmuşdur: 'Kıaçan sizden biriñize guşsa veyā zahmet veyā şayruluk yetişse, üç kerre bu āyeti okuya, şifā bula: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ" diye."

[23] Enes bin Mālik eydür: "Resül Hızreti'ne bir A'rābī geldi, Benī Dāmīr'den, eyitdi: 'Ya Resūlullah, Bin Hatīm baña du'ā kı' didi. Resül Hızreti eydür: 'Kıaçan ta'am yiseñ, yāñüz şuy içseñ, bu mezkūr du'āyı oku. Saña hiç hastaluk kıyān eylemeye, ne-kadar ulu hastaluk olursa: "بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ" diye."

[24] Dağı eydür-ki: "Yir üç nesne ta'accüb itdügi gibi hiç nesneye ta'accüb eylemez. Biri harām kıan kı üzerine döküle ve biri dağı gısul oluna zinādan ve biri dağı üzerinde uyuya gün toğmadın."

[25] İbn-i 'Abbas'dan rivāyetdür ki eydür: "Resül Hızreti kıabağı severdi kı Resül Hızreti eydür: 'Ol vakt kı ben Mi'rac'a gitdüm, yer ağladı, ben üzerinden gitdügüm için, dağı yirün gözi yaşından kıabaq bitdi. Yiyñüz kıabağı kı ol paqdur, dağı her derde şifādur, illā ölüye degül."

[26] Dağı İbn-i 'Umar'den rivāyetdür ki: "Ne vakt-ki kıatnda iki ta'am cem' olsa, birin yer ve birin şadaqa iderdi."

[27] Heddā radiyallahu anh eydür: "Ben kefilem şol kimesnede kıfız olmasına kım her gün 'ale's-şabāh açıla bal şerbetin içe, ammā ol şerbet üzerine Fātiha ve Āyete'l-Kursī okuya, ol kişinün kıfız kıyāde ola."

EK-3: Ebū'l-Kāsim en-Nīsābūrī'nin *Ṭıbbu'n-Nebī* adlı eserinde yer alan ve Hekim Ḥayre'd-dīn'in *Ḥulāṣatu't-Ṭıbb* adlı eserinin "Ṭıbb-ı Nebevī" adlı bölümünde yer alan hadislerle örtüşen ya da benzeşen hadislerin Arapça metinleri.^{ac}

- [1] قال ابن عمر رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: «طَعَامُ الْبَيْخِيلِ دَاءٌ وَطَعَامُ السَّخِيِّ دَوَاءٌ»^{ad}
- [2] [وَعنه عليه السلام]^{ae} «مَنْ أَصَابَ كَسْبِيرَةً مُلَقَّةً فَمَسَحَهَا [عَنِ الْإِذَى كَبِيتَ لَهُ خَمْسِينَ الْفَ حَسَنَةً]^{af} فَإِنْ رَفَعَهَا إِلَى فِيهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ يَأْفُوتِ حُمْرَاءَ»^{ag}
- [3] [وَعن علي رضي الله تعالى عنه انه قال: «قال رسول الله صلى الله عليه وسلم:»^{ah} «مَنْ وَجَدَ كَسْبِيرَةً مُلَقَّةً فَمَسَحَهَا وَعَسَلَهَا أَمَّا أَكَلَهَا لَمْ تَسْتَقِرَّ فِيهِ نَظْمَةٌ مَا لَمْ يُعْتَقِ مِنَ النَّارِ»^{ai}
- [4] [عن حسين بن علي رضي الله تعالى عنه قال: «قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم:»^{aj} «كُلُّ شَيْءٍ خَرَجَ مِنَ الْأَرْضِ فِيهِ دَاءٌ وَشِفَاءٌ وَالْأَرُزُّ وَشِفَاءٌ وَلَا دَاءَ فِيهِ»^{ak}
- [5] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الزَّيْتَانُ مِنَ ثَمَرِ الْجَنَّةِ فَانظُرُوهُ فَأَكْرَمُهُ فَكُلُوهُ فَإِنَّهُ مَا مِنْ زَيْتَانٍ إِلَّا وَفِيهَا حَبَّةٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَانظُرُوا أَنْ لَا يُبْشَارَكُمْ الشَّيْطَانُ يَغْنَى إِذَا كَسَبْتُمْ فَوَلُوا بِسْمِ اللَّهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يُقْدِرُ أَنْ يَمُرَّ شَيْئًا ذَكَرَ عَلَيْهِ اسْمُ اللَّهِ تَعَالَى»^{al}
- [6] [وَعن جعفر الصادق رضي الله عنه انه قال ما يتور القلب بعد قراءة القرآن الال.الerman.^{am}
- [7] «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفَكَّرُوا بِالْبَطِيخِ فَإِنَّ مَاءَهُ رَحْمَةٌ وَخَلَاوَتُهُ مِنْ حَلَاوَةِ الْجَنَّةِ وَمَنْ أَكَلَ لُقْمَةً مِنَ الْبَطِيخِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ سِتِّينَ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَمَنْ عَنَى عَنْ زُنُوبِهِ سِتِّينَ أَلْفَ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ سِتِّينَ أَلْفَ دَرَجَةٍ فَإِنَّهُ أُخْرِجَ مِنَ الْجَنَّةِ»^{an}
- [8] [وَعن علي رضي الله عنه: «الجنون في ثلثة أكل الاظفار وتنف اللحية وأكل الطين.»^{ao}
- [9] [وَعنه عليه السلام]^{ap} «قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِنَّ أَكْلَ الطَّيْنِ حَرَمٌ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنَ الطَّيْنِ وَحَرَّمَ الطَّيْنِ عَلَى ذُرِّيَّتِهِ»^{aq}
- [10] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من مشط لحيته في كل ليلة عوفي من انواع البلبا يا ويزيد في عمره وقال ايضا المشط يذهب الوباء والباء درد آكل.»^{ar}
- [11] [وَعن علي رضي الله عنه: «مَنْ لَمْ يَأْكُلِ اللَّحْمَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَظْلَمَتْ عَيْنَاهُ وَأَشَدَّ خُرْنَةً وَسَاءَ خُلُقُهُ»^{as}
- [12] [وَعن عائشة رضي الله عنها: «مَا يَفْرَحُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الطَّعَامِ إِلَّا بِالْهَرِيْسَةِ فَإِنَّمَا نَجِيْنُهُ وَيَزِي عَلَيْهِ أَمْرُ الْفَرْخِ [فِي وَجْهِهِ] إِذَا فَدَمَتْ إِلَيْهِ»^{at}
- [13] [وَعن معاذ رضي الله عنه قال: «قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي لَيْلَةِ الْمِعْرَاجِ لَمَّا دَخَلْتَ الْجَنَّةَ هَلْ أَوْ تَهَيْتَ بِطَعَامٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ الْهَرِيْسَةَ فَأَكَلْتُهَا فَرَادَتْني قُوَّةُ أَرْبَعِينَ رَجُلًا»^{au}
- [14] [عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «أَفْنِخْ طَعَامَكَ بِاللُّبْخِ وَأَحْتَمِ بِهِ تَعَافٍ مِنْ اثْنَيْنِ وَسِتِّينَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ النَّبْلِيِّ مِنْهَا الْجُدَامُ وَالْبَرَصُ»^{av}
- [15] [عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُبْنُ دَاءٌ وَالْجُورُ دَاءٌ فَإِنْ اجْتَمَعَا صَارَا شِفَاءً»^{aw}
- [16] قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ شَرِبَ الْعَسَلُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ عَلَى الرِّبْقِ غَوِيَ مِنَ الشَّاءِ الْفَالِجِ وَالْجُزَامِ الْإِكْبَرِ»^{ax}
- [17] [وَعن علي كرم الله وجهه انه قال من كان له مَرَضٌ شَدِيدٌ فَعَلِيْهِ أَنْ يَأْخُذَ مِنْ مَهْرٍ زَوْجِيْتِهِ دَرْهَمًا وَيَشْتَرِي بِهِ الْعَسَلُ ثُمَّ يَخْرُجُ بِالْمَاءِ الْمَغْزَلِ مِنَ السَّمَاءِ يَكُنْ لَهُ شِفَاءٌ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ لَمَهْرٍ

ac Metin oluşturulurken "Şeyh Ebū'l-Kāsim en-Nīsābūrī, Risāle-i Ṭıbb en-Nebī, İstanbul: 1276" künyeli basılı eserde yer alan ve hareketli olarak yazılmış olan Arapça hadisler temel alınmış; burada bulunmayan hadisler ile bazı hadislerde görülen farklılıklar ise "İmām Ebū'l-Kāsim el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, Ṭıbbu'n-Nebī, Ankara, Milli Kütüphane, Adana Hk 446/3" künyeli yazma eserden tamamlanmıştır. *Ḥulāṣatu't-Ṭıbb*'ın "Ṭıbb-ı Nebevī" bölümünde yer alan hadislerle verilen numaralar, karşılaştırma olanağı ve kolaylığı sunulması amacıyla, hazırlanan metinde yer alan hadislerde de kullanılmıştır.

ad Şeyh Ebū'l-Kāsim en-Nīsābūrī, Risāle-i Ṭıbb en-Nebī, İstanbul: 1276, s. 2.

ae İmām Ebū'l-Kāsim el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, Ṭıbbu'n-Nebī, Ankara, Milli Kütüphane, Adana Hk 446/3, v. 182b.

af el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 182b.

ag en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 3.

ah el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 182b.

ai en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 4.

aj el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 182b.

ak en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 4.

al en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 13-14.

am el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 184b.

an en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 17.

ao el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 186a.

ap el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 186a.

aq en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 22.

ar el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 187b.

as en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 6.

at el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 183a.

au en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 7.

av en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 7.

aw en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 9.

ax en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 10.

ay en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 12.

- الْمَرْأَةُ فَكَلُّوهُ هُنَّ بِنَاتٌ مَرِيئَاتٌ فِيهِ شِفَاءٌ وَلِلْمَطَرِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا.^{az}
- [١٧] «كَلُّوهُ بِسْمِ اللَّهِ نَعْمَ الطَّعَامُ الرَّبِيبُ يَشُدُّ بِهِ الْعَصَبُ وَيَذْهَبُ الْبَلْغَمُ وَيُضَيِّقُ اللَّوْنَ»^{ba}
- [١٨] «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَكْلُ فَوْقَ الشَّيْبِ يُوْرِثُ الْبَرَصَ»»^{bb}
- [١٩] وعن علي رضي الله عنه: «إذا أصاب أحدكم صداع وغيره من أوجاع فليبسط يده وقرأ فاتحة الكتاب وقل هو الله أحد والمعوذتين ويمسح بها وجهه فيذهب عنه ما يجده»^{bc}
- [٢٠] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم غسل الرأس يزيد في الحفظ والوسخ يورث النسيان.^{bd}
- [٢١] قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِيَّاكُمْ وَتَوَمَّةَ الصَّحَى فَإِنَّهَا مُسْبِدَةٌ لِلْقَمِّ وَالْجَسَدِ»^{be}
- [٢٢] عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ أَحَدُكُمْ هَمٌّ أَوْ غَمٌّ أَوْ سَقَمٌ فَلْيَقْرَأْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: «لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ»»^{bf}
- [٢٣] عن انس بن مالك قال: «جاء اعرابي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم من بنى ضامر وقال: «يا رسول الله اني رجل سقيم لا يستقيم الطعام والشراب في معدتي فادع الله تعالى بصحة» قال عليه السلام: «إذا أكلت طعاماً وشراباً فقل: «بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ لَا يَضُرُّ دَاءٌ وَإِنْ كَانَ عَظِيماً»»^{bg}
- [٢٤] وَعَبْنَةُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَا عَجَبَ الْأَرْضُ كَعَجَبِهَا مِنْ ثَلَاثَةِ دَمٍ حَرَامٍ تُشْفَى عَلَيْهَا وَتُغَسَّلُ عَلَيْهَا مِنَ الرَّثَا وَتَوَمُّ عَلَيْهَا قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ»^{bh}
- [٢٥] عن علي رضي الله عنه: «أَنَّهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْقَرَعُ وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ فَبَكَتِ الْأَرْضُ أَسْفَاً عَلَى فَبَتَّتْ مِنْ دُمُوعِهَا الْقَرَعُ فَكَلُّوا فَأَتَمَّ طَيِّبٌ وَشِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا الشَّامَ وَهُوَ الْمَوْتُ»^{bi}
- [٢٦] عن ابن عمر رضي الله عنه: «مَا اجْتَمَعَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَامَانِ إِلَّا أَكَلَ وَاحِدُهُمَا وَتَصَدَّقَ بِالْآخَرِ»^{bj}
- [٢٧] قال الزهري: «أنا ضامن يحفظ من شرب شربة من العسل بكرة كل يوم»^{bk}

az en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 12.

ba en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 13.

bb en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 25.

bc el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 187a.

bd el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 188a.

be en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 30.

bf en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 32.

bg el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 188a.

bh en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 30.

bi en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 10-11.

bj en-Nīsābūrī, a.g.e., s. 23-24.

bk el-Muḥaddis en-Nīsābūrī, a.g.e., v. 188a.